

EVLİLİK BİRLİĞİNDE SADAKAT YÜKÜMÜNE AYKIRILIKTAN ÖTÜRÜ TAZMİNAT TALEBİNE YER OLABİLİR Mİ?

◆◆◆◆◆

Prof. Dr. Rona SEROZAN
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Medeni Hukuk Anabilim Dalı

◆◆◆◆◆

ÖZET: Evli eşlerden birinin sadakatsizliğinin, sadakatsizliğe uğrayan eşe sadakatsiz eşinden ve onun dostundan manevi tazminat talep etmeye hak verip vermediği, son yıllarda çok tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Yargıtay'ın değişik yöndeki kararları da bu tartışmayı büsbütün kızıştırmıştır. Yazının amacı, Yargıtay kararlarının değerlendirilmesi ve tartışmalı konunun açıklığa kavuşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yargıtay, Tartışmalı Kararlar, Sadakatsiz, Eş.

Compensation of Moral Damages for Marital Infidelity

ABSTRACT: Recently it is warmly debated whether the cheated spouse may claim compensation for disruption of marriage (marital infidelity) from the other spouse and his/her partner. This debate has especially been provoked due to the contradictory decisions of the Turkish Court of Cassation. The intention of this article is to evaluate the decisions of the High Court and to enlighten the discussed points on this matter.

Keywords: Turkish Court of Cassation, Contradictory Decisions, Cheated Spouse.

Acaba evli kişi kendisine sadakatsizlik eden eşinden ve (ya) onun dostundan evlilik birliğinin ve bu birlikte geçerli sadakat yükümünün ihlalden ötürü manevi tazminat talep edebilir mi?

Profesör Turhan Esener Medeni Hukuk'un özellikle "Malvarlığı Hukuku" bölümünün ve ayrıca İş Hukuku'nun büyük ustası sayılır. Öyleyse adına çıkarılmış bir "Armağan"da kendisine adanmış bir yazının konusunun da bu alanlardan seçilmesi beklenir. Şu var ki yakından tanıma şansına eriştiğim ailevi ilişkilerinin sıcaklığı ve gönül dünyasının zenginliği ile "Hoca" aynı zamanda "kişi varlığı" eksenli Evlilik Hukuku v Soybağı Hukuku alanlarıyla da çok yakından ilgili sayılır. Bu nedenle Aile Hukuku ve Haksız Fiil Hukuku'nun kesiştiği bir alana ilişkin aşağıdaki yazı Hoca'mızın kişiliğine uygun düşse gerektir.

Bu sorun "öteki kadın tazminatı" kavramı eşliğinde son yıllarda yalnızca yargıyı ve öğretiyi değil, aynı zamanda medyayı da meşgul eden, çözümü tartışmalı ilginç bir hukuksal sorun olmuştur¹.

Sorunun sağlıklı çözümü için, her şeyden önce, evli eşler arasındaki sadakat yükümünün hukuksal niteliğine ve bu yüküme aykırılığın eşler arasında yol açabileceği hukuksal etkilere eğilmek gerekir.

Öyle ki en başta böyle bir yükümlü eş ve(ya) bir yabancı (üçüncü kişi) tarafından ihlal edilebilir edilemeyeceği güvenilir biçimde saptanabilir.

Bilindiği gibi, evlilik birliği, salt birbirlerine sadakat sözü veren eşler arasında geçerli kişisel bir yaşam birlikteliği oluşturur. Bu ikili birlik, evli kişiye haksız fiil kurallarının koruması altında aynı hak benzeri bir mutlak egemenlik hakkı sağlamaz. Sadakat beklentisi sadece evli eşe karşıdır; salt eşe (üstelik görece zayıf) "nispi" (şahsi) bir hak verir; yoksa üçüncü kişilere karşı etkin olabilecek egemenlik haklarına özgü bir mutlak hak değil!

Üstelik, yasanın evlilik birliği içinde eşlerin birbirlerine karşı öngördüğü sadakat yükümü (Medeni Kanun m.185 III) yaptırım ögesinden yoksun "yumuşak" ("light" ya da "soft") ve "eksik" bir yükümdür. Bu yumuşak ve eksik yüküm ve söz konusu yükümü öngören kural aile yaşamında "zorla güzellik" olamayacağı gerçeğinin bir uzantısıdır, bir izdüşümüdür.

Gerçekten de Aile Hukukunda mutluluk sağlama, sadık kalma, dayanışmada bulunma, sevgi ve saygı gösterme, aile onurunu gözetme yükümleri zorla sağlanamayan yaptırımsız birer "eksik yüküm" oluşturur.

Nişanlanmanın evlenmeye dolaylı yoldan bile zorlama hakkı vermemesi de (Medeni Kanun m.119 kuralı da) ilke olarak Aile Hukuku'nda "zorla güzellik olamayacağı", açıkçası serbest iradeye ipotek konamayacağı gerçeğinin altını çizer. İlginçtir, bir dizi Batı yasasında ve bu arada eski Medeni Kanun 165 kuralında da eşler arasında cebri icra hepten olanaksız kılınmıştır.

Sözün özü, sadakat yükümü uyulması zorla sağlanamaz "eksik" yükümlerendir; aykırılığı herhangi bir tazminat borcu doğurmaz; olsa olsa, Medeni Kanun'un "Aile Hukuku Kitabı"nda, başta boşanma olmak üzere, tip sıklığı

¹ Evli kadının sadakatsiz kocasının dostundan ("öteki kadından") evlilik birliğinin ihlalden ötürü manevi tazminat isteyebileceğini kabul eden kararlara örnek olarak bk. Yarg. HGK., 24.03.2010, E. 4-129 / K. 173; Yarg. 4. HD., 10.02.2009, E. 13455 / K. 1921; Yarg. 4. HD., 09.05.2013, E. 1404 / K. 8415; Yarg. 4. HD., 01.12.2014, E. 12481 / K. 16342; Yarg. 4. HD., 20.02.2014, E. 5901 / K. 2857; Yarg. 4. HD., 13.01.2015, E. 2260 / K. 111; Yarg. 4. HD., 22.01.2015, E. 4498, K. 739; Yarg. 4. HD., 28.01.2015, E. 6161 / K. 1097; Yarg. 4. HD., 07.05.2015, E. 7745 / K. 5834.

Aksi yönde yeni bir karar için bk. Yarg. 4. HD., 11.06.2015, E. 8510 / K. 7762: "Davalının doğrudan davacının bedensel veya ruhsal bütünlüğüne yönelik hukuka aykırı bir fiilde bulunduğundan söz edilemez. Yasada yükümlülüğünü ihlal eden eşin eylemini birlikte gerçekleştirdiği kişiler yönünden herhangi bir düzenleme getirilmemiştir."

(*numerus clausus*) ilkesine tabi olan belirli ve sınırlı (ağdalı bir söylemle, "tadadi değil de tahdidi") yaptırımları ve yargısal önlemleri davet eder.

Sonuç olarak, "evlilik birliğinde sadakat", hukukçunun kuramsal söylemiyle, haksız fiil normunun koruma amacına ve alanına (Normzweck'e) dahil sayılamaz.

Hele zina suç olmaktan çıkarıldıktan sonra, sadakat yükümüne aykırılığın haksız fiil sorumluluğuna ve bu arada tazminat sorumluluğuna yol açamayacağı görüşü büsbütün pekişmiş sayılır! Bilindiği gibi, zina günümüzde ancak bir boşanma nedeni sayılabilir ama bir haksız fiil sorumluluğunun nedeni ve temeli değil!

Öte yandan, evlilikte eşin kaçamağı, ortada özel olarak korunmayı hak eden, ihlal edilmeye elverişli, sağlıklı bir evlilik birliğinin de fiilen (de facto) kalmamış olması demektir. Böyle bir evlilik birliği bakımından haksız fiil koruması anlamını hepten yitirmiş sayılır.

Eşin sadakatsizliği ile sarsılmış olan evlilik birliğinde sadakatsiz eşe karşı başvurulabilecek olan tek hukuksal yol, evlilik ilişkisini boşanmayla çözme yoludur. Sadakatsizliğe karşı haksız fiil temeline dayanılarak ne önleyici kaçınma, ne durdurma ne de maddi ve(ya) manevi tazminat davası açılabilir.

Şu noktayı da eklemeli: Kendisine karşı sadakatsiz davranışta bulunan eşine karşı boşanma davası açmayıp, ondan haksız fiil temeline dayalı taleplerde bulunmaya, bu arada manevi tazminat istemeye kalkışma, sadakatsizliği sineye çekerek evlilik birliğini sürdürüp, sadakatsiz eşi zımnen affettikten sonra, kendisini cezalandırmaya kalkışma çelişkinine düşmek (venire contra factum proprium) anlamına gelir. Yasa koyucunun gözünde, bu çelişkili tutum MK 2 II kuralına uyan tipik bir hakkın kötüye kullanılması oluşturur. Nitekim MK m.161 III kuralı da zinası affedilmiş eşe karşı aftan sonra dava açılmayacağını hükme bağlamıştır.

Ne denli vurgulansa azdır: Evlilik birliğinin nasıl korunacağı ve birlikte yaşam kurallarına aykırılıkta hangi yaptırımların uygulanacağı Medeni Kanun'un Aile Hukuku Kitabı'nda, bu hukukun özelliği gereği, özel kurullarla kapalı ve katı bir çerçeve içinde "tip sıklığı" (*numerus clausus*) ilkesi bağlamında (tadadi değil de tahdidi biçimde) öngörülmüştür. Bu kapalı çerçeve çatlatılamaz; genel haksız fiil kurallarıyla genişletilemez.

Bu hukuksal gerçek göz ardı edilecek ve henüz evlilik sürerken (boşanmadan önce), eşin sadakatsizliğine tazminat yaptırımı bağlanacak olursa, yasanın evliliğin çözülmesi konusundaki akılcı, ölçülü ve kayıtlı koşullu kapalı düzenlemesi düpedüz çatlatılmış ve böylece Aile Hukuku'nun karakteristik ruhu hiçe sayılmış olur.

Evlilik sırasında eşler arasında tazminat sorumluluğunu gerektirmeyen sadakatsizliğin, çağdaş yaklaşıma göre, aslına bakılırsa, boşanmadan sonra bile

tazminat yaptırımına yol açmaması gerekir. İlginçtir, İsviçre'de boşanmada kusur ilkesi rafa kaldırılmalı beri, boşanmadan sonra özel bir maddi ve manevi tazminat istemine hiç yer verilmez.

Asıl önemli hukuksal gerçek şudur ki sadakatsiz eşe karşı haksız fiile dayalı "önleyici kaçınma, durdurma ve tazminat" yaptırımlarını işletmek, onun dilediği kişiyle özgürce ilişki kurma konusundaki anayasal temel hakkına açıkça aykırı düşer.

Anayasa mad. 17 kuralında güvençe altına alınmış olan kişiliği serbestçe oluşturup geliştirme ve bu arada özgürce kişisel ilişki kurma hakkının sınırlanması da yine Anayasa (m. 13) gereği ancak yasayla ve ölçülülük ilkesi çerçevesinde olabilir; yoksa ölçülülük ilkesine ters düşen yasa ötesi (praeter legem), hatta yasaya karşı (contra legem) yargısal kararlarla değil!

Ne denli yinelense ve vurgulansa az: Sırf sadakati koruma uğruna, bireyin başkalarıyla kişisel ilişki kurma özgürlüğü Anayasa ve ölçülülük ilkesi ötesinde sınırlanamaz.

İster bekar olsun, ister evli, bireyin özel olarak bir suç, örneğin bir cinsel taciz suçu oluşturmadıkça, dilediği kişiyle dilediği kişisel ilişkiyi ve bu arada cinsel ilişkiyi kurma konusunda Anayasaca korunmuş eksiksiz bir özgürlüğü vardır.

Böyle bir ilişkiden doğabilecek ahlaki (etik) sorumluluk ayrıdır, saklıdır; ama hukukun konusu değildir.

Geçmişin tutucu hukukçu gözlüğüyle, evlilik ilişkisine bir bağımlılık ilişkisi ve bu ilişkideki sadakat yükümüne de bir kölelik yükümü olarak bakılmadıkça, hiç kimsenin, ne eşin ne de onun dostunun başkalarıyla "ilişki kurma özgürlüğü" sınırlanamaz.

Haksız fiil kökenli yaptırımların ele alınan olguda "ölçülülük ilkesi" ışığında kişi özgürlüğü ile bağdaşmazlığını bir yana bırakalım; olası bir kaçınma (çetinap) ve durdurma (men) davası çerçevesinde yargıcın gerçekçi ve etkin² bir yasak ya da buyruk bulması zaten olanaksızdır.

Bir an için, yargıcın, evli eşe karşı, dostuna selam verme, telefon etme, mektup yazma, onunla ev dışında buluşma veya birlikte asansöre binme yasakları koyduğunu varsayalım; bu yasaklar nasıl yaşama geçirilebilecektir; onlara uyulması, onların uygulanması nasıl denetlenebilecektir?

Olumsuz yanıtlarını kendi içlerinde taşıyan bu retorik sorulardan da anlaşılabilir gibi, haksız fiil kökenli önleyici kaçınma ve durdurma davalarının içeriği yaşama geçirilebilir yaptırımlarla doldurulamaz.

Demek ki haksız fiil temeline dayalı yaptırımların anayasal boyutlu kişi özgürlüğüyle bağdaşmazlığımıza bir de bu yaptırımların uygulanmasının mantıken olanaksızlığı eşlik etmektedir.

Böylesi yaptırımların varlığını savunmak, hukuk metodolojisinin terminolojisiyle "*argumentum ad absurdum*" (saçmalık argümanı) yergisini² davet eder. Bilindiği gibi, akıl dışı, tutarsız ve(ya) çarpıcı haksız sonuçlara yol açan argümanlar "absürd argüman" olarak nitelendirilir².

Önleyici kaçınma ve durdurma davalarının hukuk mantığı açısından işletilemeyeceği olgularda manevi tazminat davasına yer verilmesi ise

ön kapıdan içeriye alınamayan yaptırımların dolanlı yoldan ve arka kapıdan gizlice içeriye sokulması demek olur.

İşte, evli kişiyle eşi arasındaki ilişki açısından geçerli olan bütün bu düşünceler, sadakatsizlik mağduru evli kişinin eşinin dostuna (medyanın söylemiyle "öteki kadma") karşı haksız fiil kurallarını işletme olanağı bakımından da geçerlidir.

Gerçekten de eşin dostunun da kişisel özgürlüğü vardır; ona karşı da önleyici kaçınma ve durdurma yaptırımlarını işletme olanaksızlığı söz konusudur.

Ne de olsa yabancı ile dostluk ilişkisi kuran eşin kişisel özgürlüğü mantıken zorunlu olarak onun dostunun da kişisel özgürlüğünü beraberinde getirir.

Değil mi ki eş dilediği kişiyle serbestçe dostluklar kurabilmektedir, dostluk tek yanlı olmayıp "karşılıklı" olduğuna göre, o eşin dostu da mantıksal bir zorunlulukla serbestçe ilişki kurma hakkından yararlanabilecektir.

Ekleme ki üçüncü kişi (öteki kadın), dostluk ilişkisinin bu diyalektiğinden (karşılıklı etkileşiminden) bağımsız olarak, evli eşle ilişkisinde ayrıca ve özel olarak "kendini" kişisel ilişki kurma özgürlüğüne de dayanabilecektir.

Özetleyerek vurgulayalım: Sırf sadakati koruma uğruna, bireylerin kişisel ilişki ve bu bağlamda dostluk kurma özgürlüğü ölçüsüz yaptırımlarla Anayasaya aykırı biçimde gözden çıkarılamaz. Ne eşin ne de üçüncü kişinin dostluk ilişkisi kurma konusundaki anayasal boyutlu özgürlükleri sınırlanabilir.

Kaldı ki "normun koruma amacı" ve evlilik hukukunun kapalı düzenlemesi gereği, sadakatsiz eşe karşı yaşama geçirilemeyeceği bir yol kabul edilen bir yaptırımın bu sadakatsizlik eylemini ister istemez onunla paylaşan dostu ("öteki kadına") karşı yaşama geçirilmesi düpedüz tutarsız ve haksız (eşitliğe aykırı) kaçır. Aynı sadakatsizlik eylemini birlikte gerçekleştirmiş olan kişilerden birini (eşi) sorumsuz, ötekini (üçüncü kişiyi) sorumlu tutmak, hukuk mantığı açısından katlanılabilecek bir çözüm değildir.

Evli kişinin eşine karşı yöneltilmeyen ya da yöneltilemeyen hukuksal silahlar nasıl olur da onunla bu (sözde haksız) eylemi birlikte gerçekleştiren bir başka kişiye (onun sözde suç ortağına) yöneltilir? Böyle bir ayrımcı uygulama hukukun eşitlik ilkesine açıkça aykırı düşmez mi?

² "Argumentum ad absurdum" konusunda bk. SEROZAN, Rona: Hukukta Yöntem, İstanbul 2015, s.79/80.

Özetle, eşler arasında haksız fiil oluşturmayan ve dolayısıyla haksız fiil yaptırımlarına ve bu arada manevi tazminat talebine yer bırakmayan "sadakat yükümüne aykırılığın" üçüncü kişi (öteki kadın) bakımından bir haksız fiil oluşturup haksız fiile özgü yaptırımlara ve bu bağlamda manevi tazminat yaptırımına yol açması hiç mi hiç düşünülemez.

Sonuç olarak, ne eşe karşı ne de Yargıtay yargıçlarının sandığı gibi, onun evlilik dışı bir ilişki kurduğu dostuna karşı "evliliğin ihlalden" ötürü herhangi bir dava (*Alman ve İsviçre hukukundaki deyimle "Ehestörungsklage" = evlilik birliğinin ihlali davası*) açılabilir. Böyle bir dava evlilik ilişkisi ve sadakat bağı konusundaki çağdışı anlayışla birlikte tarih arşivinin tozlu yaprakları arasında solmuş kalmıştır artık!

Yasada öngörülmemiş olan bir talep ve dava bağlamında "sadakatsizlik tazminatı" yaptırımı yaratarak, yasanın evlilik birliğinin özelliklerine ve amaca uygun kapalı yaptırım sistemini bozmaya çalışmak, açıkça, yasaya, hatta Anayasaya aykırı (*contra legem, contra constitutionem*) davranmak demek olur³.

Yalnız şu var: Evliliğin ihlalden ötürü dava açılmayacağı yolundaki ilke konusunda hiçbir çekince ve ayrık yoktur da denemez.

Bir kere, eğer evlilik dışı ilişki evli çiftin birlikte oturduğu konutta gerçekleştirilirse, bu "münasebetsizliği" yapan dosta karşı, ayrı ve özel bir kişilik (konut dokunulmazlığı) ihlalden ötürü haksız fiil koruması sağlanabilir.

Değişik bir anlatımla, somut sadakatsizlik olgusunda üçüncü kişi (öteki kadın) evlilik birliğinin yerel alanını (*gegenständlicher Bereich*) ihlal ettiğinde, açıkçası, evli eşin konutuna (mekanına) girdiğinde, sadakatsizlikten ayrı ve bağımsız bir kişilik ihlali ve manevi tazminat istemi pekala gündeme gelebilir.

Sonra, aldatılan eşin taciz etme, onun onurunu mektupla, telefonla veya çevrede kullanılan alaylı sözlerle aşağılama ya da aldatılan eşin adını kullanarak otellerde rezervasyon yaptırma gibi ayrı ve özel kişilik ihlallerinde, eşin dostuna karşı haksız fiil koruması ve tazminat sorumluluğu pekala devreye girer.

Bunun gibi, üçüncü kişi, ihanete uğramış olan eşe dolaylı yoldan bir hastalık, diyelim HIV-virüsü bulaştıracak olursa, bedensel bütünlüğün (sağlığın) ve dolayısıyla kişiliğin ihlalden ötürü kendisi yine tazminat sorumlusu olabilir.

Ama dikkat edilirse, bütün bu olasılıklarda haksız fiil korumasının ve tazminat sorumluluğunun hukuksal temeli, bir başına evlilik birliğinin ihlali ya da sadakatsiz-

³ Bk. ÖZTAN, Bilge, Aile Hukuku, 6. Bası, 2015, s.190 i.s.; OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt 2, 12. Bası, 2016, s.263 i.s. N 733; LARENZ, Karl / WOLF, Manfred: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts § 15 N 39 i.s.; LÜDERITZ, Alexander / DETHLOFF, Nina: Familienrecht, § 4 N 13-16

Aldatılan eşin üçüncü kişiye karşı haksız fiil tazminatı talebini kabul etmenin yol açabileceği başkaca şüpheli sorunlar ve sakıncalar için bk. OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt 2, 12. Bası, 2016, N 733 dn 30.

lik olgusu değildir: evlilik birliğinin ihlali ve sadakatsizlik olgusundan apayrı, bağımsız, özel ve nitelikli bir kişilik ihlaldir; açıkçası, konut dokunulmazlığının, özel yaşamın, onur ile saygınlığın ve bedensel bütünlüğün (sağlığın) ihlaldir.

Bu arada, öğretilerde ve uygulamada benimsenen ilginç bir görüşe de değinmek gerekir. Bu görüşe göre, eşinin evlilik dışı ilişkisi yüzünden bu ilişkiden doğmuş olan çocuğun soybağını reddetmek zorunda kalan koca, babalık karinesine ve ona bağlı olarak da soybağının reddi davasına yol açmış olduğu için, hiç değilse bu davanın masraflarını eşinin dostundan talep edebilir.

Dikkat edilirse, bu görüşte de kocanın zararının (mağduriyetinin) nedeni olarak eşinin sadakatsizliği değil de yabancı erkeğin kocaya kendisinden olmayan bir çocuğu dayatması (empoze etmesi) olgusu ön plana çıkmaktadır. Kıscacası, zararlı eylem arasındaki nedensellik (illiyet bağı) farklıdır⁴.

Öyle anlaşılıyor ki kimi Yargıtay yargıçlarını, sadakatsizliğe uğrayan evli eşin, sadakatsiz eşinin dostundan tazminat isteyebileceği yanlış sansına sürükleyen başlıca etken, bu yargıçların evlilik ilişkisini ve bu ilişkideki sadakat yükümünü geçmişe bağlı, muhafazakar bir saplantıyla, tekeli bir mutlak egemenlik, açıkçası bir mülkiyet hakkı konusu olarak görmeleri olmuştur.

Oysa evlilikte hiçbir eşin öteki eş üzerinde eski hukuklardakine benzer bir egemenlik hakkı olamaz. Böyle bir hak varsayamayınca da sadakatsizlik mağduru evli kişinin ne eşine ne de üçüncü kişilere yönelik herhangi bir haksız fiil koruması (yaptırımı), bu bağlamda bir manevi tazminat talebi söz konusu olabilir.

Anlaşılan başka bir nokta da şudur: Yargıtay yargıçları evlilikteki kaçamaktan ötürü sadakatsizlik tazminatına hükmederlerken, evlilik birliğine ve sadakat yükümüne ilişkin muhafazakar eğilimleriyle yakından bağlantılı olarak, aynı zamanda, evlilik birliğindeki salt "nispi" ve "eksik" sadakat yükümü ile üstün kişilik hakkı ve bu arada kişisel özgürlük değeri arasındaki çatışmada önceliği üstün kişilik hakkına ve özgürlük değerine verecekleri yerde, zayıf sadakat yükümüne vermişlerdir. Bu politik tercih de yargıçların evlilik ilişkisine gerçekçilikten ve çağdaşlıktan uzak tutucu yaklaşımlarının bir uzantısıdır.

⁴ Bk. OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, 12. bası, 2016, s.263 i.s.; STARK, Emil: Kann ein Dritter wegen Ehestörung zu Genugtuungszahlungen verpflichtet werden?, *Festschrift Hegnauer Cyril, Bern, 1986, s.515 i.s.*; TEICHMANN, Arndt: Jauernig BGB-Kommentar, § 823 N 89 i.s.; SCHWAB, Dieter: Familienrecht, N 137-141; SCHWENZER, Ingeborg, Basler Kommentar, ZGB 256 N 21.

Soybağını reddetmek zorunda bırakılan kocanın bu davaya yol açan üçüncü kişiden dava masraflarını talep edebilip edemeyeceği tartışması için bk. SEROZAN, Rona, Çocuk Hukuku, III, & 5 N 49

KAYNAKÇA

- LARENZ, Karl / WOLF, Manfred: Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts.
- OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt 2, 12. Bası, 2016.
- ÖZTAN, Bilge, Aile Hukuku, 6. Bası, 2015.
- LÜDERİTZ, Alexander / DETHLOFF, Nina: Familienrecht.
- SCHWAB, Dieter: Familienrecht,
- SCHWENZER, Ingeborg, Basler Kommentar.
- SEROZAN, Rona, Çocuk Hukuku, III.
- SEROZAN, Rona: Hukukta Yöntem, İstanbul 2015.
- STARK, Emil: Kann ein Dritter wegen Ehestörung zu Genugtuungszahlungen verpflichtet werden?, Festschrift Hegnauer Cyril, Bern, 1986.
- TEICHMANN, Arndt: Jauernig BGB-Kommentar.